

Anarşizm

Alm. Anarchismus. – Ar. fauḍawīya. – Fr. anarchisme. – İng. anarchism. – İsp. anarquismo. – Rus. anarhizm. – Çince wu zhengfu zhuyi 吴政富主义

“Egemenliğin yokluğu” (Herrschaftslosigkeit) anlamında “anarşi” kavramı eski Yunanca’dan gelir ve daha çok olumsuz bir tınıya sahiptir; “anarşist” kavramı Fransız Devrimi’nde ortaya çıktı ve genellikle Jakobenleri aşağılamak için kullanıldı (**Ludz** 1972, 80). Anarşizm, daha önceleri de bazı çabalar olsa da, örneğin William **Godwin**’in *Enquiry Concerning Political Justice* (1793)’ında ve Max **Steiner**’in (Johannes Kaspar **Schmidt**) *Der Einzige und sein Eigentum* (1845)’da ancak 1848’den sonra politik teori olma yönünde ilerleme kaydetti. Özellikle Pierre-Joseph **Proudhon** (1809-1865), Michail **Bakunin** (1814-1876) ve Peter **Kropotkin** (1842-1921) anarşist teoriyi geliştirdiler. Yaygınlaşmasına ise diğerlerinin yanı sıra şu isimler katkı yaptı: Martin **Buber**’le birlikte 1908’de Sosyalist Birlik’i (Sozialistischer Bund) kuran Erich **Mühsam** (1878-1934) ve Gustav **Landauer** (1870-1919), Max **Nettlau** (1865-1944), Augustin **Souchy** (1892-1984), Rudolf **Rocker** (1873-1958), Alexander **Berkman** (1870-1936) ve Emma **Goldmann** (1869-1940).

Anarşizmin uluslararası işçi hareketindeki en büyük etkisi 1870 ile 1914 yılları arasında oldu. Ancak Birinci Dünya Savaşı ve Rus Devrimi, bir kaç istisnaya rağmen (1927’e kadar Çin ve 1939’a kadar İspanya), çoğu ülkede [anarşizmin] çöküşüne yol açtı. Anarşizm birçok

ülkede sendikal hareketle bağlantılı olarak Anarko-Sendikalizme dönüştü. 1960’lı ve 1970’li yıllarda anarşizm tekrar yaygınlaşmaya başladı ama bu kez çoğunlukla işçi hareketi dışında uluslararası gençlik protestolarının etkisiyle. 1970’lerin ortasından itibaren ABD’deki feminist tartışmalar içinde yeni bir teori yönelimi olarak, izleyen yıllarda Avrupada da taraftar bulan “anarkafeminizm” geliştirildi. Anarkafeministlerin temsilcileri arasında Carol **Ehrlich**, Peggy **Kornegger**, Nancy **Evechild**, Margot **Rideau**, Beverly **Adams** ve Mary **Hastings** sayılmaktadır. **Kropotkin**’in komünist anarşizmine, Emma **Goldmann**’ın yazılarına ve feminist teoriye gönderme yaparak bir yandan anarşist gruplar içindeki patriyarkal yapıları ve teoremleri eleştiriyorlardı; bir yandan da kendilerini her türlü egemenliğe karşı çıkamamakla itham ettikleri sosyalist feministlerden ayırıyorlardı (**Ehrlich/Kornegger** 1979; *Schwarzer Faden*, 1988; **Kamann** 1991). Batı Avrupada 1980’li yıllardan beri otonom harekette hiyerarşik örgüt yapılarına yönelik eleştiri ya da doğrudan eylem biçimleri gibi anarşist prensipler rol oynamaktadır. Zaman içinde geniş bir anarşist teori yelpazesi oluşmuş olsa da bazı temel ortak yönler tespit edilebilir. Anarşizmin amacı tüm insanların gönüllü birliğidir. Bu amaca ulaşmak için iki koşul yerine getirilmelidir. Negatif koşul, devletin ya şiddetle parçalanarak ya da dikkate alınmayarak tamamen ortadan kaldırılmasıdır. Pozitif koşul ise ulaşılacak istenen özgür birliği önceleyen organizasyon biçimleri ve mücadele araçlarıyla eskisi içerisinde yeni toplumu kısmen kurmaktır.

Anarşizm ile Marksizmin ilişkisi sık sık değişikliğe uğradı. Proudhon ve başka erken anarşistler Marksizmi reddederken, 1870'lerde ve 80'lerde birçok anarşist ekonomi ilişkilerinin eleştirisine dayanarak Marksist olmuşlardır; bu dönemde(n) **Bakunin**, Carlo **Cafiero** ve başka anarşistler Marksist düşüncenin bir kısmının yaygınlaştırılmasını desteklemiştir. 1890'lı yıllarda ve daha sonrasında ise örneğin Christiaan **Cornelissen**'in kapsamlı **Marx** eleştirisinde ifadesini bulan yeniden bir kopuş oldu. 1960'lar ve 70'lerde anarşizmin ikinci dalgasında kısmi olarak, bazı anarşistler tarafından (örneğin Daniel **Guérin**) tekrar Marksizm ile yaklaşma denemeleri oldu.

Max **Stirner**'in (1806-1856) radikal bireyciliği ile tartışma **Marx** ve **Engels**'e *Alman İdeolojisi*'ndeki öz-anlayışlarını teorik olarak geliştirmelerine yardımcı oldu. **Stirner**'in *Der Einzige* eserini eleştirel olarak inceleyerek kendi teorilerini geliştirmede kurucu (Konstitütif) öneme sahip bir dizi kavrama ulaşmışlardır. (Marx-Engels-Werke – MEW 3, 101f; Labica 1983, 55f). Marx Proudhon (MEW 4, 63f) ve Bakunin (örneğin MEW 18, 597f) ile ayrıntılı biçimde tartışır. Ancak genel olarak anarşizm üzerine incelemeleri görece sınırlıdır. **Marx** ve **Engels** anarşizmi işçi hareketinin çocukluk hastalığı olarak görürler. **Marx** 1871'de şöyle der: “[Bakunin'in] çocuk masalı işçi hareketinin reel koşullarının daha çok az gelişmiş olduğu İtalya'da ve İspanya'da yankı buldu (ve belli oranda da tutundu)” (MEW 33, 329); ve **Engels** de 1877'de İtalya üzerine şöyle yazar: “Emekçi kitlede kendilerini sömürenlere karşı coşkulu

ama büyük oranda belirsiz bir sınıfsal nefret hâkimken, bir devrimci işçi unsuru- runun öne çıktığı her yerde genç avukatlardan, doktorlardan, edebiyatçılardan, katiplerden oluşan bir grup, **Bakunin**'in kişisel emri altında gücü ele geçirdi. [...] Hareket [...] çocukluk dönemindedeyken tüm bunlar oldukça başarılı oldu.” (MEW 19, 91f) Daha sonra (1894) Engels işçi hareketi üzerindeki erken anarşist etki üzerine şunları yazar: “Kitle hareketleri başlarda tüm kitle düşüncesi çelişkiler, belirsizlikler, bağlamsızlıklar çerçevesinde hareket ettiği için mutlaka bulanıktır; aynı zamanda başlarda peygamberlerin içinde oynadığı rol nedeniyle de belirsizdir. Bu bulanıklık kendisini en az dışarıdaki ortak düşmanla mücadele ettikleri şiddette birbirleriyle mücadele eden çok sayıda hizbin oluşmasında gösterir.” (MEW 22, 460)

Anarşizm ile Marx ve Engels arasında son erek bağlamında bir farklılık yoktur. “Bilimsel sosyalistler” de birleşmiş üreticilerin “metabolizmasının doğayla ilişkisini ortak denetimleri altına aldıkları” ve böylece “kendinde amaç olarak bilinen insansal güçlerin gelişiminin” mümkün olduğu özgürlükler dünyasını amaçlıyorlardı (MEW 25, 828).

Anarşizmle farklılaşma son amaca ulaşmada izlenecek yol konusunda başlıyor. İlk farklardan biri, anarşistlere göre tüm diğer ilerlemelerin ön koşulu olan devletin ortadan kaldırılması konusunda ortaya çıkıyor. Marx ve Engels'e göre böyle bir uygulamanın ancak “onunla bir örgütlü sınıfın diğer bir sınıfı bastırma ihtiyacının kendiliğinden ortadan kalktığı sınıfların ortadan

kaldırılmasının zorunlu bir sonucu olarak” (MEW 7, 288; krş. MEW 19, 7) bir anlamı olur. Anarşistlerle olayı tepetaklak etmek isterler: “Proleter devrimin devletin politik örgütünü ortadan kaldırmakla başlaması gerektiğini söylerler. Ancak proletaryanın zaferinden sonra önünde bulacağı tek örgüt devlettir. Bu devlet yeni işlevlerini yerine getirebilmek için önemli değişiklikler geçirmek zorunda olabilir. Ama onu tam bu zamanda parçalamak yeni zafer kazanmış olan proletaryanın ele geçirmiş olduğu iktidarı kullanabilmesini, kapitalist karşıtlarını baskı altında tutmasının ve ... toplumun ekonomik devrimini gerçekleştirebilmesinin aracı olan tek organizmayı da parçalamak anlamına gelir.” (MEW 19, 344f)

Doğrudan bu farklılıkla bağlantılı ikinci bir görüş ayrılığı bulunmaktadır. Anarşizm, prensip olarak politika yapmama ve seçimlere ve parlamentoya katılmama yanlısıyken, Marx ve Engels bu tarz bir vazgeçmenin mutlaka işçi sınıfının güçsüzleşmesine yol açacağı kanısındadırlar: “Gerçek yaşamın praksi, mevcut hükümetlerin işçileri maruz bıraktığı politik baskı –politik amaçlara dair olsun, sosyal sosyal amaçlara dair olsun– işçileri politika yapmaya zorlar –onlar istesin ya da istemesin. Onlara politikadan uzak durmayı vaaz etmek, onları burjuva politikasının kucağına atmak demektir.” (MEW 17, 416; krş. MEW 33, 389)

Üçüncü bir temel fark önceleyici örgütlenme biçimleri konusundadır. Gönüllü birlik prensiplerine göre kurulan bir işçi hareketi hep yeni yenilgilere mahkumdur: “Tam da şimdi” diye yazar

Engels “elimizle ayağımızla kendimizi savunmamız gerekirken, proletarya her gün ve saat kendisini dayatan mücadeleden ihtiyaçlarına göre örgütlenmemeli, onun yerine bazı fanteziseverlerin gelecekteki belirsiz toplum tahayyüllerine göre örgütlenmeli, öyle mi! [...] Güçlerin birleştirilmesinden, ortak hareket etmeden artık bahsedilmiyor. Eğer her bir seksiyonda azınlık çoğunluğa tabi olursa özgürlük ilkelerine aykırı davranmış ve otoriteyi ve diktatörlüğü amaçlayan ilkeleri tanımış olur!” (MEW 17, 477f) “Paris Komünü’nde biraz daha fazla otorite ve merkezleşme olsaydı burjuvazi karşısında zafer kazanırdı. Zaferden sonra istediğimiz gibi örgütlenebiliriz ancak mücadele için tüm güçleri birleştirme ve ortak saldırı noktasına yöneltme bana önemli gözüküyor. Eğer birileri bana bunun otorite ve merkezleşme olmadan olmayacağını ve bu iki şeyin de mutlaka lanetlenmesi gereken şeyler olduğunu söylerse, o zaman böyle konuşanlar bence ya devrim nedir bilmiyorlar ya da sadece sözde devrimcilermiş gibi geliyor.” (MEW 33, 372f)

Sonraki Marksist gelenekte **Marx** ve **Engels**’in eleştirilerinin çeşitli unsurları hep yeniden tekrar edilmiştir (örneğin **Lenin**, Lenin Werke – LW 25, 449f); ancak bu esnada anarşizmi işçi hareketinin doğal bir parçası olarak görmeyip, dışarıdan, yanıtıcı (küçük) burjuva bir etki olarak görme eğilimi de geliyor. Georgij **Plechanow** –anarşist saldırıların etkisi altında– anarşistleri taktikleri sadece burjuvaziye yarayan, “tedavisi olmayan zihinsel kansızlık tarafından yenilgiye uğramış, yıkımın ütopyacıları” olarak tanımlamıştı. “Anarşistler arasında gerçekten ken-

di sınıflarının iyiliğini isteyen ve iyi olduğunu düşündükleri dava için kendini feda eden işçiler varsa onların bu kampa yer alması sadece yanlış anlamadan kaynaklanıyor. Proletaryanın kurtuluşu için mücadeleyi sadece anarşistlerin ona vermeyi amaçladıkları biçimiyle tanıyorlar. Daha fazla bilgilendirildiklerinde bize geleceklerdir.” (1894, 72,83) Lenin anarşizmi proletaryanın değil, “yolundan çıkarılmış entelektüellerin ya da lümpen proletaryanın mentalitesinden” ortaya çıkmış “çaresizliğin ürünü” olarak görüyordu. (LW 5, 334f).

Anarşizmin Marksist analizinde yeni unsurlar 1917 Rus Devrimi’nden sonra gün yüzüne çıkmıştır. Nikolai **Bucharin** klasik eleştiriye iki yeni düşünce ekliyor. Birincisi, son amaç (devletsiz bir toplum) aynı olmasına rağmen bu açıdan da önemli bir farklılık olduğuna işaret eder: Komünistler “büyük fabrikaların merkezileşmiş ve planlı organize edilmiş üretimini, sonuçta tüm dünya ekonomisinin organizasyonunu” amaçlarlar. Anarşizm ise “yapılarının özleri gereği büyük ekonomi gerçekleştiremeyecek olan, aralarında ‘anlaşmalar’ yapan ve bir gönüllü sözleşmeler ağı ile birbirleri ile bağlı olan küçük komünler [ister]” (1918, 7). **Bucharin**’e göre ikincisi, anarşizm *devrim öncesi* aşamada pekâlâ olumlu bir rol oynayabilir: “İşçi Devrimi’nin iki yönü vardır: yıkıcı yönü ve yaratıcı-kurucu yönü. Yıkıcı yön öncelikle burjuva devletin yıkılmasında kendini gösterir. [...] Burjuva devlete yönelik bu yıkım işinde anarşistler olumlu bir rol oynayabilirler. Ama organik olarak bir ‘yeni dünya’ yaratmada yeteneksizdirler. Ve proletaryanın iktidarı

ele geçirmesinden sonra, ağırlık sosyalizmin kurulmasına verildiğinde anarşistler bu kuruluşu vahşi organizasyon karşıtı aksiyonlarla rahatsız etmek suretiyle neredeyse tamamen olumsuz bir rol oynarlar.” (A. y., 14)

1920’de Antonio **Gramsci**’de de nüanslı bir yorumun izleri görülür: O anarşizmi soyut, “sonsuz” bir gerçeklik fikrine dayanan bir konsept olarak görür: “Anarşizm işçi sınıfına ve sadece işçi sınıfına özgü bir anlayış değildir. Anarşistlerin sürekli ‘zafierinin’, sürekli ‘haklı olmasının’ nedeni budur. Anarşizm her baskılanmış sınıfın esas yıkıcı anlayışdır ve her egemen sınıfın yaygın bilincidir.” (*Discorso agli anarchici*, 1920, ON I, 398; krş. Z 1980, 54) Gerçekten devrimci olan gerçeklik ise mutlak olan değil, “belli bir gerçekliktir” (“una ‘verita’ determinata”), çünkü pratik gerçeklik gerçekten de vücut bulur, güncel bilinci coşkuyla doldurur ve ona itici güç olur, kitlenin kendisinin derin hareketlerinde ve gerçek başarılarında hayata geçer” (a. y. 397; 53). Yine de ona göre komünizm ve anarşizm arasında bir diyalog mümkün ve gereklidir. Çünkü anarşizmin soyut gerçeklik kavramında da asi bir duruş içre olabilir. Ama burada entelektüellerle yani bu işi iş olarak yapan ideologlarla [Berufsideologen] işçiler arasında bir ayırım yapmak gerektiğini belirtir: “Entelektüeller için anarşizm bir idoldür; günümüzdeki ve gelecekteki özel edimleri için bir varoluş gerekçesidir: İşçi devleti gerçekten de aynı burjuvalar için olduğu gibi anarşist ajitatörler için de bir ‘devlet’, özgürlüğün kısıtlanması, bir zor [aygıtı] olacaktır. Liberter işçiler için anarşizm burjuvaziye karşı mücadelede bir silahtır; devrimci coşku ideolojyi

aşacaktır; mücadele ettikleri devlet gerçekten ve tek olarak burjuva kapitalist devlettir ve aslında devletin kendisi değildir, devlet fikri; ortadan kaldırmak istedikleri mülkiyet genel olarak mülkiyet değil, mülkiyetin kapitalist biçimidir.” (A. y., 399; 56)

1920’li yılların ikinci yarısından sonra **Bucharin** ve **Gramsci**’nin yaklaşımları daha eski olan **Plechanow** ve **Lenin**’i temel alan yorumların gölgesinde kaldı; anarşizmin işçi hareketi içinde asal olmayan küçük burjuva unsur olduğu tekrar egemen yaklaşım haline geldi. 1960’lı ve 1970’li yılların yeni anarşizminin çoğunlukla proleter olmayan karakteri bu yaklaşımı onaylarmış gibi görünmektedir (krş. **Frei** 1971).

Kaynakça

M. **Bakunin**, Staatlichkeit und Anarchie und andere Schriften, yay. H. Stuke, Frankfurt/M-Berlin/W-Wien 1972; N. **Bucharin**, *Anarchismus und wissenschaftlicher Kommunismus*, Hamburg 1918; A. **Carter**, *Die politische Theorie des Anarchismus* (1971), Berlin/W 1988; C. Cornelissen, *Théorie de la valeur. Réfutation des théories de Rodbertus, Karl Marx, Stanley Jevons et Böhm-Bawerk*, Paris 1903; A. **Dadà**, *L’anarchismo in italia: fra movimento e partito. Storia e documenti dell’anarchismo italiano*, Milano 1984; C. **Ehrlich**, P. **Cornegger**, *Anarchafeminismus*, Berlin/W 1979; B. **Frei**, *Die anarchistische Utopie*, Frankfurt/M 1971; W. **Godwin**, *Enquiry Concerning Political Justice and its Influence on General Virtue and Happiness* (1793), in: *Political and Philosophical Writings of William Godwin*,

C. 3 ve 4, yay. M. Philip, Londra 1993; E. **Goldmann**, *Das Tragische an der Emanzipation der Frau*, Berlin/W 1987; E. Goldmann, *Gelebtes Leben*, Berlin/W 1978-80; D. **Guérin**, *Anarchismus. Begriff und Geschichte*, Frankfurt/M 1967; D. Guérin, *Pour un marxisme libertaire*, Paris 1969; F. **Kamann**, “Der Anarchafeminismus als Radikalisierung des Feminismus”, in: H. J. Degen (Yay.), *Anarchismus heute. Positionen*, Berlin 1991, 91-101; F. **Kool**, E. **Oberländer** (Yay.), *Arbeiterdemokratie und Parteidiktatur*, Olten-Freiburg/Br 1967; P. **Kropotkin**, *Die Eroberung des Brotes* (1892), Bern-Grafenau 1989; P. Kropotkin, *Gegenseitige Hilfe in der Tier- und Menschenwelt* (1902), Leipzig 1904 (tekrar Grafenau 1989); G. **Labica**, “Anarchismus”, in: *Kritisches Wörterbuch des Marxismus* 1, 1983, 54-58; P. C. **Ludz**, “Anarchie”, in: *Geschichtliche Grundbegriffe*, 1972, 49-109; G. **Plechanow**, *Anarchismus und Sozialismus*, Berlin 1984; P. J. **Proudhon**, *Oeuvres complètes*, Paris 1968-1976; *Schwarzer Faden*, Sondernummer Feminismus-Anarchismus, Grafenau 1988; P. **Thomas**, *Karl Marx and the Anarchists*, Londra 1980.

Marcel van der Linden
Çeviri: Yasemin Ahi

► Adem-i Merkezîyetçilik, Anarko-Sendikalizm, Anti-Otoriter Hareket, Birey, Birlik, Demokrasi/Proletarya Diktatörlüğü, Devlet, Devletçilik, Devletin Sönümlenmesi, Devletin Tasfiyesi, Devrim Teorisi, Erk, Erken Yazılar, Feminizm, Fokoculuk, Hiyerarşi/Anti-

Hiyerarşi, İspanyol İç Savaşı, İstençilik, Kadın Hareketi, Kendiliğindenlik, Korsch Çizgisi, Kurtuluş, Marksizm-Feminizm, Otorite, Öğrenci Hareketi, Özgürleşim, Özgürlük, Özyönetim, Paris Komünü, Parlamentarizm, Seçimler, Sol Radikalizm, Sendikalizm, Sosyal Devrimciler, Sosyalizasyon, Şiddet, Terörizm, Toplumsal Birlik, Yeni Sol

► Abbau des Staates, Absterben des Staates, Anarchosyndikalismus, anti-otoritäre Bewegung, Assoziation, Autorität, Befreiung, Demokratie/Diktatur des Proletariats, Dezentralisierung, Emanzipation, Etatismus, Feminismus, Fokustheorie, Frauenbewegung, Freiheit, Frühschriften, Gemeinwesen, Gewalt, Hierarchie/Antihierarchie, Individuum, Korsch-Linie, Linksradikalismus, Macht, Marxismus-Feminismus, Neue Linke, Pariser Kommune, Parlamentarismus, Revolutionstheorie, Selbstverwaltung, Sozialisierung, Sozialrevolutionäre, Spanischer Bürgerkrieg, Spontaneität, Staat, Studentenbewegung, Syndikalismus, Terrorismus, Voluntarismus, Wahlen